

Josip Planinić, *(Š)to je metafizika. Metafizički eseji*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odjel za fiziku, Osijek, 2010, 158 str.

Knjiga prof. dr. sc. Josipa Planinića »(Š)to je metafizika«. Metafizički eseji, u Nakladi Sveučilišta Josip Juraj Strossmayer u Osijeku, izašla je u svibnju prošle godine (2010) uz suglasnost Senata Sveučilišta. Knjiga sadrži predgovor autora, hrvatski haiku (i na engleskom) te podnaslov: »Metafizika = Fizika — Arismetika + Filozofija + Poezija«, koji obuhvaća: »Nagovor na filozofiju«: »Bitak i biće«; »Kako ljubav nadilazi filozofiju«. U samom naslovu i podnaslovu jasno je naznačeno o čemu je u knjizi riječ. Riječ je o naravnoj i nadnaravnoj zbilji, njezinu pokazivanju i mogućnosti njezine spoznaje; o traženju prvih uzroka, o Bogu, o onomu što pripada svim bićima, o Bitku.

Knjiga sadrži sedam metafizičkih eseja. Svaki esej ima ideju vodilju, sažetak, uvod, povijesni pregled, zaključak i sažetak na engleskom jeziku.

Prvi je esej »O metafizici uvodno«, s idejom vodiljom: »Bitak se može naći, može se iskazati i misliti samo pjevanjem i mišljenjem (prema Martinu Heideggeru).« U uvodu autor upućuje na Descartesovo poimanje filozofije, izraženo slikovito poput stabla čiji su korijeni metafizika, deblo fizika, a grane znanosti. Napominje da se danas metafizika smatra granom filozofije i da se dijeli na ontologiju i kozmologiju, koje ispituju prirodu bitka i svijeta. U povijesti filozofije autor na prvom mjestu spominje Parmenida i svrstava ga među prve filozofe metafizike (sve je jedno — *all is one*); zatim Platona i Aristotela koji su »oci metafizike«; Tomu Akvinskoga koji je nastojao izgraditi filozofski sustav i u nj integrirati kršćanski nauk s elementima aristotelizma, ističući da je po Tomi duh bitak, a bitak duh, te da je za Tomu, kao i za Aristotela, metafizika znanost o biću kao biću, da prvi objekt metafizike, Bog,

premašuje shvaćanje ljudskoga uma te da vizija Boga nije dohvatljiva u ovom životu. Napominje da Toma u knjizi *Summa theologiae* predlaže pet putova za dokaz Božje opstojnosti. Potom se osvrće na J. Dunska Skota, za kojeg je metafizika znanost o biću kao takvom; na to da se pojam bića ne može svesti na druge pojmove, da se biće ne može definirati i da je univokalno (jednoznačno) s obzirom na Boga i stvorenja, da Bog nije uključen u materijalne stvari i da nije objekt metafizičke znanosti, premda je metafizika znanost o bitku, a Bog je prvo biće; da Bog nije prvi objekt metafizike nego teologije te da se do istine o Bogu dolazi *a posteriori*. Autor spominje i F. Bacona, kao predstavnika humanizma, prema kojemu metafiziku kao dio prirodne filozofije treba razlikovati od prve filozofije i prirodne teologije.

U modernoj i suvremenoj filozofiji autor se ograničio na nekoliko značajnih filozofa koji su se bavili metafizikom. Na prvom mjestu je René Descartes, otac moderne filozofije, filozof, matematičar i analitičar, koji u spoznaji empirijske i metampirijske stvarnosti primjenjuje »metodu sumnje« koja će ga dovesti do jasne i razgovijetne spoznaje. Autor se osvrće na Descartesova metafizička razmišljanja, a da ne navodi njegova djela. Descartes sumnja u sve, osim u sebe samog koji misli i sumnja (str. 25). Gottfried Leibniz, matematičar, filozof, diplomat i univerzalni genij, ima svoje značajno mjesto u Planinićevu poimanju metafizike. Svrća pozornost na dva Leibnizova djela: *Monadologiju* i *Teodiceju*, koja su vrlo važna za poimanje svijeta i supstancijskih oblika bića (monada) te za objašnjenje nesavršenosti svijeta unatoč njegovu savršenom Stvoritelju (str. 26). George Berkeley, britanski filozof, empirist i fenomenalist ima također značajno mjesto u Planinićevu poimanju metafizike. Naime pozivajući se na Coplestona, prema Berkeleyju postoje dva elementa uzročnog poretka: empirijski i metafizički, a »cijeli sustav

prirode je sustav znakova, s vidljivim božanskim jezikom, koji govori našem razumu o Bogu. Bog proizvodi sve znakove i stalno je aktivan te govori o duhovnoj svrsi kroz znakove.« (Str. 28–29)

Među filozofima koji se kritički odnose prema metafizici, Planinić smatra nezaobilaznim I. Kanta, glavnog predstavnika njemačkoga klasičnog idealizma, koji drži upitnom metafizičku spoznaju o Božjoj opstojnosti. Planinić navodi glavne probleme Kantove metafizike: *Bog, sloboda i besmrtnost*. Za Kanta su to postulati uma. »Dok razum stvara pojmove, um proizvodi ideje, a to su tri glavne ideje: *kozmos, duša i Bog*. Na planu kozmosa ili prirode um se zapliće u antinomije, u takve sudove gdje su teza i antiteza podjednako važeće, pa se ne može odlučiti koja je od njih istinita.« (Str. 30–34).

U poimanju metafizike Planinić najviše pozornosti posvećuje Martinu Heideggeru, posebice njegovu djelu *Bitak i vrijeme (Sein und Zeit)*, u kojem se Heidegger bavi bitkom i njegovim smislom, smislom ljudske egzistencije u kojoj se otkriva bitak i stoga zavrjeđuje pozornost i brigu jer o njemu ovisi svaki tu-bitak, sve što postoji, sve što jest (str. 36). Sam bitak ostaje skriven unatoč pokazivanju u bićima. J. Planinić podsjeća da je već Parmenid znao »da je bitak mišljenje, a mišljenje bitak, i zato ostaje nenadmašenom istinom za čitavu europsku filozofiju. Bitak ili teološki rečeno — Bog, nije jedno od bića, kako to hoće Heidegger, nego je bitak bića sam, jedan, vječan i neogaraničen, apsolutan. On je biće po sebi, *ens a se*, i ne može nikada ne biti, jer nužno jest.« (Str. 36–37) Prema J. Planiniću, »u temeljima ontologije leži identitet Boga i bitka, i time je prevladan svaki nihilizam, kao i pan-teizam. Tako se premošćuje jaz između bitka i Boga.« (Str. 37) Pitanje »Što je metafizika?« za J. Planinića ipak ostaje pitanjem. »Metafizika je povijest istine o biću. Ona kazuje što je biće, ukoliko doводи do bićevitosti bića.« (Str. 37) Meta-

fizika najviše dolazi do izražaja u promišljanju razlike između bitka i bića. Ona je ujedno ontologija i teologija, nauka o biću kao takvom: *onto-teo-logia* (str. 38).

Oslanjajući se na mišljenja vrsnih poznavatelja Heideggerove filozofije, J. Planinić zaključuje: »Po Heideggeru, znanost se treba zadovoljiti time da bude znanost; ona ne treba ni pokušavati donositi iskaze o onom što ne može ni verificirati ni falsificirati, bilo logički bilo empirijski. Neka poslušaj Wittgensteina i neka šuti o onome o čemu ne može govoriti, pogotovo ne jasno, i neka ne tvrdi da ono o čemu ne može govoriti ne postoji. (...) Metafizika je ovladala bitkom pretvorivši ga u biće, teologija je ovladala Bogom pretvorivši ga u čovjekovu misaonu tvorevinu, u njegovu sliku. (...) Samo prolaskom kroz bitak, samo u obzoru bitka otvara se prilaz k Bogu. Ako čovjek naime ne razmišlja dovoljno ozbiljno što je bitak, što je ono što jest, onda neće moći dovoljno izvorno razmišljati ni i onom što ili tko bi mogao biti Bog, pa će ga zamjenjivati mnogočime, osobito svojim umišljajima koje će nazivati Bogom, što se u povijesti filozofije i teologije vrlo često događalo (Kordić, 2008)« (str. 39).

J. Planinić je ne samo kozmolog i filozof već i pjesnik koji razvija posebnu vrstu pjesništva, svoj *Hrvatski haiku*. Naročito se osvrće na Heideggerovo pjesništvo, čijem se mišljenju nerijetko prigovara da mu filozofija završava u neobveznosti pjesništva (str. 40). Uvelike cijenjeni Heideggerovo mišljenje o pjesništvu, prema kojemu »pjesnik u svom pjesništvu, u umjetnosti kao takvoj, za opjevanje nalazi upravo ono što je bitno. A to bitno nikad se ne može susresti i naći kao neko stvarno biće unutar onoga stvarnoga, ono bitno nikad nije stvar koju bi se moglo opredmećivati, objektivirati s razine subjekta. Pjevanje je za njega uvijek kazujuće nalaženje bitka, jer samo pjesničko kazivanje dodir je bitka, a ne dodir bića i predmeta.« (Str.

40). Umjesto zaključka prvog eseja, J. Planinić donosi neka novija mišljenja o metafizici suvremenih autora (Samuela Alexandera, Benjamina Kidda, Branka Bošnjaka, Josipa Stadlera, Vladimira Filipovića, Jacquesa Maritaina, Henri Bergsona, Marijana Cipre i dr.).

Drugi je esej autor naslovio »Kozmološki argument«, s idejom vodiljom: »Fizika se bavi bićem u kretanju, metafizika s prvim i nepokretnim bićem, matematika pak odvojenim bićem brojeva. (Copleston, 1994)« Ovdje je nužno svratiti pozornost na smisao i značenje riječi »nepokretno biće«, odnosno »nepokretni pokretač«, koje ne izriču pravi smisao i značenje jer se odnose na prvotnog i ni od koga pokrenutog pokretača, koji sve pokreće, na što je Tomislav Vuković, potaknut knjigom J. Planinića »(Š)to je metafizika?«, dobronamjerno, s razlogom i opravdano upozorio u svom članku »Izbacimo konačno nepokretnog pokretača« u Glasu Koncila (br. 8, 2011, str. 31). U sažetku autor naglašava da je u ovoj studiji riječ o dokazima za Božju opstojnost, koje se često označuje kozmološkima, primjerice u Tome Akvinskoga i Aristotela, koji razmišljaju o uzročnosti, gibanju nebeskih tijela i o Nepokrenutom prvom pokretaču, te u Kanta prema kojem se na planu kozmosa um zapliće u antinomije, u takve sudove gdje su teza i antiteza podjednako važeće. U kozmološkom eseju autor se također bavi teorijom *Velikog praska* (*Big Bang*). Treći esej autor je posvetio argumentu plana — antropijskom principu (*anthropos*, grč. ljudsko biće), u kojemu se nastoje prepoznati različita empirijska svojstva svijeta kao evidencija inteligentnog nacrt, te zaključuje kako je Božja opstojnost najbolje objašnjenje tih svojstava, ističući da »nema nacrt bez crtača, nema dizajna bez dizajnera; dizajner svijeta je Bog« (str. 73). Ontološki dokaz o Božjoj opstojnosti ponovno dolazi do izražaja u četvrtom eseju. Navodeći različita mišljenja pojedinih filozofa i teologa, napominje da je onto-

loški argument prvi put uveo Anselmo Canterbaryjski u svom *Proslogionu*, s tvrdnjom da je naša ideja o Bogu ideja o nečemu što ne može biti veće pomišljeno. Donosi različita mišljenja filozofa i teologa o prihvaćanju odnosno odbacivanju ontološkog dokaza (Gaunilo, Bonaventura, Toma Akvinski, Kant), i zaključuje da »mnogi mislioci, znanstvenici i filozofi, ili većina njih, uglavnom ne očekuju znanstveni dokaz o Božjoj opstojnosti, kao ni argument protiv opstojnosti, bilo 'a priori' bilo 'a posteriori'«. Naime »od znanstvenog ili filozofskog istraživanja ne možemo očekivati određeni odgovor o opstojnosti Božjoj; pozitivan odgovor na pitanje postoji li Bog proizlazi iz osobne vjere« (str. 97). »Što je vrijeme?« peti je esej u knjizi J. Planinića, s citatom iz Aristotlove *Metafizike*, XII, 1072b. 28: »Stoga kažemo da je Bog živ, vječan, najbolji, tako te su život i vrijeme neprekidno i vječno prisutni u Bogu.« U šestom eseju riječ je o »Problemu osobnog identiteta«, koji se ponekad uzima kao epistemološki problem i pojavljuje u filozofijskoj teoriji o životu poslije smrti, o besmrtnosti duše, o uskrsnuću tijela, o pojavi života poslije života (str. 115). Autor navodi različite pristupe u poimanju vremena od Aristotela, Augustina, Newtona, Kanta, Bergsona do Heideggera.

Konačno, u sedmom eseju, naslovljenom »Ontologija — nauka o bitku«, autor knjige »(Š)to je metafizika?« sažima svoja razmišljanja iz prethodnih eseja o metafizici, koju dijeli na ontologiju i kozmologiju, ističući kako je prema Platonu nužno baviti se filozofijom, jer ona jedina vodi iz svijeta zablude u svijet istine i time omogućuje istinski život. Naglašava da su filozofi tražili ne samo uzroke raznih bića nego i prvi uzrok svega što postoji; da većina filozofa smatra prvim uzrokom nešto transcendentno (što je ujedno imanentno); da se klasičnim dokazima za postojanje Boga smatra pet putova Tome Akvinskoga; da su za Kanta dokazi o Božjoj opstojnosti

netočni i spekulativni te da se iz netočnosti ontološkog dokaza ne smije zaključiti da je egzistencija Boga kao nerealnijeg bića (*Ens realissimum*) nemoguća. Na koncu otkriva da u novovjekovnoj filozofiji problem bitka postaje problem spoznaje te da bitak nema prioritet u metafizici, da se on zaboravlja, na što je upozoravao Martin Heidegger, tragaajući za njegovim smislom. Naglašava da je po svojim pitanjima filozofija vječna (*philosophia perennis*) te da je bit filozofije u pitanjima, »prije svega u pitanju o bitku, koji je nužno jedan i vječan, jer uvijek transcendiraju svaku konačnost i svako određenje« (str. 125–126).

Nova Knjiga Josipa Planinića »(Š)to je metafizika« rezultat je njegovih dugogodišnjih filozofskih istraživanja na području prirodnih i duhovnih znanosti. Josip Planinić je znanstvenik u pravom smislu riječ, sveučilišni profesor, filozof i pjesnik. Posjeduje veliko znanje iz prirodnih i humanističkih znanosti. U knjizi donosi povijesni pregled poznatih filozofa i teologa koji su se bavili metafizikom, ne stavljajući toliko naglasak na strogo znanstvenu metodu, koliko držeći važnim istaknuti temeljna polazišta u poimanju empirijske i metampirijske zbilje, ostavljajući tako mogućnost novim promišljanjima i novim spoznajama. Objavio je nekoliko vrlo značajnih djela. Spomenimo samo neka od njih: »Kaos i kozmos«. Nebeska dinamika i deterministički kaos (Algoritam, Zagreb, 2001); »Četiri godišnja doba«, Haiku (Zagreb, 2002); »Kozmologija«, Uvod u sveučilišnu kozmologiju (Osijek, 2007).

J. Planinić piše jasnim i razumljivim jezikom. Međutim, kada je riječ o filozofskoj i teološkoj terminologiji, da bi se izbjegla dvosmislenost i nesuvislost nekih pojmova, a postigla suvislost, jasnoća i razgovijetnost, valja imati na umu njihovu analognost i višeznačnost u određenom kontekstu. Knjiga J. Planinića »(Š)to je metafizika?« može izvrsno poslužiti kao vodič kroz filozofiju ne samo studentima nego i svima onima koji se

zanimaju za istinitu spoznaju naravne i nadnaravne zbilje, za spoznaju sebe samih i svijeta u kojemu žive, za podrijetlo, smisao i svrhu vlastitog postojanja, postojanja svemira, kao i mogućnost postojanja drugih svjetova i svemira, nama još nepoznatih.

Hrvoje Lasić

Vladimir Horvat, Tonči Trstenjak, Mirrela Lenković, Stanko Špoljarić, *Marijan Gajšak*. *Sakralna umjetnost*. Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Grad Klanjec i Ogranak Matice hrvatske u Klanjcu, Galerija Laudato, Zagreb, 2010, 199 str.

Prije nego se osvrnem na sadržaj i strukturu vrijedne monografije *Marijan Gajšak — sakralna umjetnost*, koja je također i zbornik radova, smatram potrebnim najprije barem kratko iznijeti najvažnije crte iz biografije p. Marijana Gajšaka, isusovca. Ponajprije želim istaknuti one dijelove koji se odnose na njegovo osnovno, kao i daljnje školovanje, kao i odluku da uđe u Družbu Isusovu i postane svećenik. Mišljenja sam da će nam upravo osvrt, i još više razumijevanje ovakvoga životnog poziva p. Gajšaka, zajedno s njegovim odgovorima milosnome daru istoga poziva, zacijelo znatno olakšati i razumijevanje njegovog umjetničkoga opusa, kojim i danas služi svima nama.

1.1. Kratki osvrt na život i djelo isusovca Marijana Gajšaka

Kako su već više puta pomno zabilježili istraživači života i rada isusovca p. Marijana Gajšaka, on je rođen 18. kolovoza 1944. u Dolu Klanječkom, pokraj grada Klanjca. Od ranog djetinjstva veselio se svakom odlasku u crkvu, a kod kuće je rado »služio« svoje svete mise. Već za vrijeme njegova pohađanja osnovne škole u Klanjcu dalo se naslutiti da je Gajšakov ideal postati svećenikom.